

۱۱۳۶ معاونت پژوهش

سرشناسه:	حسینی، سیدآقاحسن، ۱۳۵۳ -
عنوان و نام پدیدآور:	بررسی برنامه درسی حوزه‌های علمیه شیعه افغانستان در دوران معاصر/ سیدآقاحسن حسینی.
مشخصات نشر:	قم: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری:	۳۶۷ ص.:: جدول.
شابک:	۹۷۸-۶۰۰-۴۲۹-۰۲۳-۴
وضعیت فهرست نویسی:	فیبا
یادداشت:	کتابنامه: ص. [۳۴۹] - ۳۶۰؛ همچنین به صورت زیرنویس.
یادداشت:	چاپ دوم: ۱۳۹۵ (فیبا).
موضوع:	حوزه‌های علمیه -- افغانستان
موضوع:	حوزه‌های علمیه -- برنامه‌های درسی
شناسه افزوده:	جامعه المصطفی ﷺ العالمية.
رده بندی کنگره:	مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ
رده بندی دیویی:	۱۳۹۵ ب۴ ح۵۳/۴۱۳/ BPV
شماره کتابشناسی ملی:	۲۹۷/۰۷۱۰۵۸۱
	۴۲۰۴۲۹۵

حق چاپ برای ناشر محفوظ است

بررسی برنامه درسی حوزه‌های علمیه شیعه افغانستان در دوران معاصر
مؤلف: سید آقاحسن حسینی
چاپ دوم: ۱۳۹۵ ش / ۱۴۲۸ ق
ناشر: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ
● چاپ: نارنجستان ● قیمت: ۱۷۰۰۰۰ ریال ● شمارگان: ۳۰۰ نسخه

مراکز پخش

قم، چهارراه شهدا، خیابان معلم غربی (حجتیه)، نبش کوچه ۱۸، تلفکس: ۳۷۸۳۹۳۰۵/۹ - ۲۵
قم، بلوار محمدامین، سه راه سالاریه. تلفن: ۳۲۱۳۳۱۰۶ - ۲۵ - فکس: ۳۲۱۳۳۱۴۶ - ۲۵
قم، مجتمع ناشران، طبقه سوم واحد ۳۰۸. تلفن: ۳۷۸۴۲۴۰۲ - ۲۵

📧 https://telegram.me/pub_almostafa
🌐 <http://www.buy-pub.miu.ac.ir/>

✉ miup@pub.miu.ac.ir
🌐 pub.miu.ac.ir

باسپاس از دست اندرکارانی که ما را در تولید این اثر یاری رساندند.

- مدیر انتشارات: مرتضی محمدعلی نژاد شانی
- مدیر تولید: جعفر قاسمی‌ابهری
- ناظر فنی: محمدباقر شکری
- ناظر گرافیک: مسعود مهدوی
- ناظر چاپ: نعمت‌الله یزدانی

بررسی برنامه درسی حوزه‌های علمیه شیعه
افغانستان در دوران معاصر

سید آقا حسن حسینی

مرکز بین‌المللی
ترجمه و نشر
المصطفی ﷺ

سخن ناشر

با پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی و در عصر جهانی شدن ارتباطات، پرسش‌ها و چالش‌های نوینی در حوزه علوم انسانی فرا روی اندیشمندان مسلمان قرار گرفت که همه به نوعی برخاسته از مسئولیت دشوار حکومت در این عصر است؛ دورانی که پای‌بندی به دین و سنت در مدیریت همه‌جانبه کشورها بسیار چالش‌برانگیز می‌نماید. از این‌رو مطالعات و پژوهش‌های به‌روز، جامع، منسجم و کاربردی در حوزه دین، بر اساس معیارهای معتبر جهانی و عمق و اصالت اندیشه‌های ناب، بایسته و ضروری است و جلوگیری از انحرافات فکری و تربیتی پژوهندگان حوزه دین، مهم و مورد عنایت تمامی بنیان‌گذاران این شجره طیبه، به‌ویژه معمار بزرگ انقلاب اسلامی، امام خمینی رحمته‌الله و مقام معظم رهبری (دام ظلّه العالی) می‌باشد.

«جامعه المصطفی رحمته‌الله العالمیه» برای تحقق این رسالت خطیر و در مسیر نشر معارف ناب محمدی رحمته‌الله «مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی رحمته‌الله» را تأسیس کرده است.

در پایان لازم می‌دانیم تلاش همه عزیزانی را که در نشر این کتاب سهمی داشته‌اند، سپاس گزارده، ارباب فضل و معرفت را به یاری بخوانیم تا ما را از دیدگاه‌های سازنده خویش بهره‌مند سازند.

مرکز بین‌المللی

ترجمه و نشر المصطفی رحمته‌الله

فهرست

مقدمه.....	۱۹
۱. کلیات و مفهوم‌شناسی.....	۳۷
مفهوم‌شناسی.....	۳۷
۱. برنامه‌ریزی.....	۳۷
۲. برنامه آموزشی.....	۳۷
۳. شیعه.....	۳۸
۴. شیعیان افغانستان.....	۳۹
۵. افغانستان.....	۴۳
۶. دوره معاصر.....	۴۴
۷. مدرسه.....	۴۴
۸. مدرسه علمیه.....	۴۶
۹. حوزه علمیه.....	۴۷
۲. مبانی نظری تحقیق.....	۵۱
نظام و نظام آموزشی.....	۵۱
۱. چستی یادگیری.....	۵۳
الف) تفاوت‌های افراد در یادگیری.....	۵۶
ب) اصول یادگیری مؤثر.....	۵۷

۲. چيستی برنامه..... ۵۷
۳. چيستی برنامه‌ريزی ۵۷
- الف) انواع برنامه‌ريزی در آموزش و پرورش ۵۹
- ب) مراحل برنامه‌ريزی ۶۰
۴. برنامه آموزشی ۶۱
۵. برنامه‌ريزی درسی ۶۲
۶. تعاریف برنامه درسی ۶۳
۷. برنامه درسی ۶۴
- الف) مراحل برنامه‌ريزی درسی ۶۷
- ب) تفاوت برنامه درسی و برنامه‌ريزی درسی ۶۷
- ج) تعريف برنامه درسی در حکم محتوا ۶۸
- د) برنامه درسی ثمره تجربه‌ها و رفتارها ۷۰
- ه) برنامه درسی، طرح و نقشه راه ۷۱
- و) عناصر برنامه درسی ۷۳
- ز) سطوح و انواع برنامه درسی ۷۴
- یکم: سطوح برنامه درسی از دیدگاه فرانسیس کلاین ۷۴
- دوم: انواع برنامه درسی از دیدگاه پوزنر ۷۶
- ح) ویژگی‌های برنامه درسی کارآمد ۷۹
- یکم: جامع‌نگری ۷۹
- دوم: وضوح ۸۰
- سوم: توازن ۸۰
- چهارم: انعطاف ۸۱
- پنجم: ارتباط با برنامه‌های بالادستی ۸۱
- ششم: همخوانی با مخاطب ۸۱
- هفتم: به‌کارگیری همه توانایی‌ها ۸۱
- هشتم: نگاه فرایندی به محتوا ۸۲
- نهم: تنوع مواد درسی (رسانه‌ها) ۸۲
- دهم: برنامه درسی اجراشدنی ۸۳
۸. نیازسنجی در تدوین برنامه درسی ۸۴

الف) فاصله بین وضع موجود و وضع مطلوب.....	۸۵
ب) نیاز، خواست ترجیح داده شده	۸۵
ج) نیاز در حکم یک عیب یا نقصان	۸۵
د) برداشت ترکیبی.....	۸۶
۹. عناصر برنامه درسی	۸۶
الف) اهداف	۸۷
ب) محتوا.....	۸۹
یکم: اصول انتخاب محتوا.....	۸۹
دوم: سازماندهی محتوا.....	۹۱
ج) فناوری آموزشی.....	۹۲
د) طرح درس	۹۴
۱۰. روش های یاددهی یادگیری	۹۸
الف) اصول انتخاب روش	۹۸
ب) روش های تدریس	۹۹
یکم: روش توضیحی /سخنرانی	۹۹
دوم: روش اکتشافی	۱۰۰
سوم: تدریس به یاری گروه های کوچک	۱۰۱
چهارم: روش یادگیری - یاددهی انفرادی	۱۰۲
پنجم: یادگیری تسلط یاب	۱۰۲
۱۱. راهبردهای یادگیری	۱۰۳
الف) انواع راهبردهای یادگیری	۱۰۳
ب) رسانه آموزشی	۱۰۷
ج) وسایل کمک آموزشی	۱۰۸
د) تفاوت رسانه آموزشی و وسایل کمک آموزشی	۱۰۸
۱۲. روش های ارزیابی	۱۰۹
ارزشیابی پیشرفت آموزشی	۱۱۱
الف) ارزشیابی آغاز	۱۱۱
ب) ارزشیابی تکوینی (مرحله ای یا مستمر).....	۱۱۲
ج) ارزشیابی پایانی (تراکمی).....	۱۱۲

۳. تاریخچه برنامه درسی در حوزه‌های علمیه..... ۱۱۵
- تاریخچه حوزه‌های علمیه افغانستان ۱۱۵
- تاریخچه آموزش‌های دینی شیعه در افغانستان..... ۱۱۸
- شیوه‌های آموزش دینی..... ۱۲۷
- الف) مکتب‌خانه..... ۱۲۷
- ب) مسجد..... ۱۲۸
- ج) منازل و مهمان‌خانه‌ها..... ۱۲۹
- د) مدارس دینی..... ۱۲۹
- حوزه‌های علمیه شیعیان افغانستان در سده اخیر..... ۱۳۰
- تاریخچه برنامه درسی در حوزه‌های علمیه..... ۱۳۷
۱. اهداف حوزه‌های درسی..... ۱۳۷
۲. اهداف برنامه آموزشی حوزه‌های علمیه..... ۱۴۰
- الف) اهداف علمی آموزشی..... ۱۴۱
- ب) اهداف پژوهشی..... ۱۴۲
- ج) اهداف فرهنگی تبلیغی..... ۱۴۲
- د) اهداف تربیتی..... ۱۴۳
- ه) اهداف سیاسی اجتماعی..... ۱۴۴
۳. محتوا..... ۱۴۵
- کتاب‌های آموزشی در حوزه‌های علمیه..... ۱۴۶
۴. فناوری آموزشی..... ۱۵۰
- روش تدریس..... ۱۵۱
- یکم: شیوه شنیداری (سماعی)..... ۱۵۱
- دوم: شیوه روایت..... ۱۵۲
- سوم: شیوه مناقشه..... ۱۵۳
- چهارم: شیوه مناظره و جدل..... ۱۵۴
- پنجم: راهبردهای یادگیری..... ۱۵۵
۵. ارزشیابی..... ۱۵۶
- ویژگی‌های مثبت حوزه‌های علمیه شیعه..... ۱۵۷

۱. انعطاف‌پذیری ۱۵۷
 ۲. آزادی در پرسش در جلسه درس و مباحثات ۱۵۸
 ۳. تأکید بر تربیت اخلاقی ۱۵۸
 ۴. یادگیری به شیوه‌ای استوار و مستدل ۱۵۹
 ۵. ترویج نقادی در حوزه ۱۵۹
 ۶. تدریس همراه تحصیل ۱۵۹
 ۷. تعیین متن با صوابدید استاد قبل از تدریس ۱۶۰
 ۸. پشتکار در کسب دانش و ترویج آن ۱۶۰
 ۹. دقت در دانش‌اندوزی ۱۶۰
 ۱۰. روابط صمیمی استاد و شاگرد ۱۶۱
 - ویژگی‌های منفی حوزه‌های علمیه شیعه ۱۶۱
 ۱. نبود فرایند تعریف‌شده برای تربیت مدرس ۱۶۱
 ۲. نبود نگرش جامع ۱۶۲
 ۳. طولانی بودن دوره دانش‌اندوزی ۱۶۲
 ۴. نبود رسانه آموزشی ۱۶۳
 ۵. بی‌توجهی به مکالمه عربی و ادبیات معاصر عرب ۱۶۳
 ۶. بی‌توجهی به معیارهای آموزشی ۱۶۳
 ۷. بی‌توجهی به توانایی‌های موجود در حوزه ۱۶۴
 ۸. نبود دسترس به ابزار تحقیق و ناآشنایی با آنها ۱۶۴
 ۹. تعطیلات فراوان ۱۶۴
 ۱۰. متون درسی نامناسب ۱۶۴
 - الف) به روز نبودن منابع آموزشی ۱۶۵
 - ب) غیر آموزشی بودن کتاب‌های درسی ۱۶۵
 - ج) آموزش بسیار زمان‌بر و بازدهی اندک ۱۶۶
 - د) امکانات رفاهی طلاب ۱۶۶
۴. توصیف وضع موجود (یافته‌های پژوهش) ۱۶۹
- آمار حوزه‌ها و مدارس علمیه ۱۶۹
- برنامه درسی در حال اجرا در حوزه‌های علمیه افغانستان ۱۷۰

- اهداف برنامه درسی حوزه‌های علمیه افغانستان..... ۱۷۳
- شورای مدیران حوزه علمیه کابل..... ۱۷۳
۱. حوزه علمیه خاتم النبیین ﷺ..... ۱۷۴
۲. مدرسه ام‌المؤمنین خدیجه‌الکبری ؑ..... ۱۷۵
۳. حوزه علمیه رسالت در کابل..... ۱۷۵
۴. حوزه علمیه امام صادق ؑ در مزار شریف..... ۱۷۵
۵. مدرسه علمیه جعفر طیار..... ۱۷۶
۶. مرکز فقهی ائمه اطهار ؑ..... ۱۷۶
- مهم‌ترین اهداف مدارس دینی شیعی در افغانستان..... ۱۷۶
- کتاب درسی در مدارس علمیه افغانستان..... ۱۷۸
- شورای مدیران حوزه علمیه در کابل..... ۱۷۹
- کتاب‌های درسی فرعی..... ۱۸۰
۱. حوزه علمیه دارالمعارف اهل بیت ؑ در کابل..... ۱۸۱
۲. مدرسه علمیه محمدیه کابل..... ۱۸۲
۳. مرکز فقهی ائمه اطهار، کابل..... ۱۸۳
۴. حوزه علمیه خاتم النبیین ﷺ، کابل..... ۱۸۴
۵. حوزه علمیه خدیجه‌الکبری ؑ، کابل..... ۱۸۵
۶. محتوای درسی شورای مدیران شمال افغانستان..... ۱۸۶
۷. حوزه علمیه امام صادق، مزار شریف..... ۱۸۷
۸. حوزه علمیه ثقلین، مزار شریف..... ۱۸۹
۹. مدرسه علمیه اهل بیت ؑ، بامیان..... ۱۹۰
۱۰. برنامه آموزشی مدارس علمیه در هرات..... ۱۹۰
۱۱. برنامه درسی مدارس در ولایات دیگر..... ۱۹۱
- تفاوت محتوای درسی و کتاب درسی..... ۱۹۴
- مقاطع تحصیلی..... ۱۹۶
۱. شورای مدیران حوزه علمیه در کابل..... ۱۹۷
۲. حوزه علمیه محمدیه در کابل..... ۲۰۵
۳. حوزه علمیه خاتم النبیین ﷺ در کابل..... ۲۰۷
۴. مرکز فقهی ائمه اطهار ؑ در کابل..... ۲۱۵

۲۱۶	۵. حوزه علمیه جامعه الاسلام در کابل
۲۱۹	۶. شورای نظارت بر مدارس علمیه در هرات
۲۲۲	۷. شورای مدیران حوزه علمیه در مزار شریف
۲۲۳	۸. حوزه علمیه امام صادق <small>علیه السلام</small> در مزار شریف
۲۲۴	۹. حوزه علمیه ثقلین در مزار شریف
۲۲۵	۱۰. برنامه درسی در ولایات دیگر
۲۲۶	ایام دایر و تعطیل در حوزه‌های علمیه افغانستان
۲۲۸	طول دوره آموزش در حوزه‌های علمیه افغانستان
۲۲۹	ساعات درسی در حوزه‌های علمیه افغانستان
۲۳۰	برنامه‌های کاربردی، اخلاقی و تربیتی
۲۳۲	فناوری آموزشی در حوزه‌های علمیه افغانستان
۲۳۳	۱. طرح درس
۲۳۴	برنامه درسی در حوزه‌های علمیه افغانستان
۲۳۵	۲. روش تدریس در حوزه‌های علمیه افغانستان
۲۳۶	۳. رسانه آموزشی
۲۳۸	الف) تخته (سفید یا سیاه)
۲۳۸	ب) نمایش تصویری دروس
۲۳۹	ج) به‌کارگیری نمونه‌های کوچک
۲۳۹	د) نوار و لوح‌های فشرده
۲۳۹	ه) کتاب‌های کمک‌آموزشی (شروح)
۲۳۹	و) رسانه‌های مجازی
۲۴۰	۴. راهبردهای یادگیری
۲۴۰	الف) پیش مطالعه
۲۴۱	ب) مطالعه
۲۴۲	ج) مباحثه
۲۴۶	د) تقریرنویسی
۲۵۰	ه) خلاصه‌نویسی و شرح‌نویسی
۲۵۰	و) تحقیق درسی
۲۵۱	ز) تمرین و تکرار

۲۵۲	ح) شرح و بسط.....
۲۵۲	ط) تدریس همراه با آموزش.....
۲۵۳	ارزشیابی آموزشی.....
۲۵۴	انواع آزمون‌ها در حوزه‌های علمیه.....
۲۵۴	الف) آزمون ورودی.....
۲۵۷	ب) آزمون تکوینی.....
۲۵۸	ج) آزمون پایانی.....
۲۶۱	۵. تحلیل داده‌های تحقیق.....
۲۶۱	جایگاه برنامه‌ریزی در حوزه‌های علمیه.....
۲۶۳	وضع مطلوب برنامه درسی در حوزه‌های علمیه.....
۲۶۶	کاستی‌های عمومی حوزه‌های علمیه در افغانستان در دوران معاصر.....
۲۶۷	۱. یادگیری به پشتوانه انباشت داده‌ها.....
۲۷۰	۲. فردگرایی افراطی.....
۲۷۲	۳. ذهن‌گرایی.....
۲۷۳	۴. اداره فرایند آموزش به شیوه فردگرا.....
۲۷۳	۵. تألیف کتاب‌های درسی بدون برنامه‌ریزی.....
۲۷۴	۶. ویژگی‌های اجتماعی آموزه‌های اسلام در محقق.....
۲۷۵	۷. پندارهای مالکانه مدیران مدارس.....
۲۷۵	۸. نظام پرداخت شهریه.....
۲۷۸	۹. ضعف معنویت و ارزش‌های اخلاقی.....
۲۷۸	۱۰. بی‌توجهی به نیازها.....
۲۸۰	آسیب‌های عناصر برنامه درسی در مدارس دینی.....
۲۸۰	۱. هدف.....
۲۸۰	الف) ابهام در تعریف اهداف.....
۲۸۱	ب) نبود تفکیک بین هدف مدرسه و هدف طلاب.....
۲۸۲	ج) بی‌هدفی طلاب.....
۲۸۲	۲. محتوا.....
۲۸۷	الف) آموزش‌های ناکارآمد در مدارس دینی.....
۲۸۸	ب) نبود درس اخلاق.....

ج) فلسفه و کلام در محقق.....	۲۸۸
د) تمرکز بر ابزار به جای تمرکز بر هدف.....	۲۸۹
ه) کم توجهی به علوم انسانی.....	۲۸۹
و) متون دشوار و پیچیده کتب درسی.....	۲۹۰
ز) نبود نظرات علمی نو.....	۲۹۰
ح) ناسازگاری محتوای متون درسی با مقاطع آموزشی.....	۲۹۰
ط) کم توجهی به زبان و ادب پارسی.....	۲۹۱
ی) بی توجهی به زبان عربی.....	۲۹۱
۳. فنّاوری.....	۲۹۱
الف) نبود طرح درس.....	۲۹۲
ب) مدرسان آموزش ندیده.....	۲۹۲
ج) نبود روش های مناسب برای تدریس.....	۲۹۳
د) شاگردان منفعل در جلسه درس.....	۲۹۴
ه) استفاده نکردن از رسانه های آموزشی.....	۲۹۵
۴. ارزشیابی.....	۲۹۶
الف) نبود ضوابط در گزینش.....	۲۹۶
ب) نبود نظام ارزشیابی استعدادها.....	۲۹۹
ج) ارزشیابی پایانی.....	۳۰۰
راهکارهای بهبود و به سازی مدارس دینی در افغانستان.....	۳۰۱
۱. اهداف.....	۳۰۳
۲. محتوا.....	۳۰۵
۳. تعریف نظام اداری واحد.....	۳۰۵
۴. ایجاد نظام آموزشی واحد.....	۳۰۹
۵. تدوین سند جامع حوزه های علمیه.....	۳۰۹
۶. طراحی نظام آموزشی.....	۳۱۰
الف) درون داده های حوزه.....	۳۱۱
ب) فرایند آموزش در حوزه.....	۳۱۳
ج) برون داده های حوزه.....	۳۱۴
۷. تعامل با محیط اجتماعی.....	۳۱۴

۸. بازخورد از برنامه حوزه ۳۱۵
۹. نوسازی نظام آموزشی ۳۱۷
۱۰. آموزش ادبیات فارسی دری ۳۲۱
۱۱. آموزش زبان و ادبیات عربی ۳۲۴
۱۲. آموزش زبان خارجی (انگلیسی) ۳۲۴
۱۳. اهتمام به فلسفه و کلام ۳۲۵
۱۴. نوسازی فرایندهای آموزشی ۳۲۶
۱۵. لزوم اعطای مدارج و مدارک علمی ۳۲۷
۱۶. گزینش استادان شایسته ۳۲۹
۱۷. تقسیم‌بندی دوره‌های آموزشی ۳۲۹
۱۸. تعیین معیارهای علمی و کاربردی ۳۳۰
۱۹. تدوین کتاب‌های درسی جدید ۳۳۱
۲۰. شورای برنامه‌ریزی و تدوین متون درسی ۳۳۳
۲۱. فناوری و روش‌ها ۳۳۴
- الف) روش‌های تدریس ۳۳۵
- ب) روش‌های تحصیل علم ۳۳۶
- ج) رسانه آموزشی ۳۳۶
۲۲. ارزشیابی ۳۳۷
- الف) ارزیابی ورودی ۳۳۷
- ب) ارزشیابی دستاوردهای آموزشی در پایان دوره ۳۳۷
۶. نتیجه‌گیری ۳۳۹
- تقسیم حوزه‌های علمیه براساس برنامه درسی ۳۳۹
۱. مدارس با برنامه درسی مکتوب ۳۳۹
۲. دیگر نیز مدارس بدون برنامه درسی مکتوب ۳۳۹
۳. مدارس بودن برنامه درسی ۳۴۰
- دسته‌بندی حوزه‌های علمیه بر مبنای شیوه درس‌آموزی ۳۴۱
- دسته‌بندی حوزه‌های علمیه براساس ارتباط با مراکز دیگر ۳۴۳
- جامعه‌المصطفی و حوزه‌های علمیه افغانستان ۳۴۳
- دسته‌بندی حوزه‌های علمیه در دو گروه قدیم و جدید ۳۴۵

۳۴۵	۱. مدارس علمیه قدیمی
۳۴۶	۲. مدارس علمیه جدید
۳۴۹	کتابنامه
۳۴۹	۱. کتاب‌ها
۳۵۹	۳. پایان‌نامه‌ها
۳۶۰	۴. نرم‌افزارها
۳۶۱	۵. تارنماها
۳۶۱	۶. دیگر اسناد
۳۶۲	۷. مصاحبه‌ها